

Αγαπητοί φίλοι,

Ευχαριστώ που είσαστε σήμερα εδώ για να συζητήσουμε και να θυμηθούμε τον Ιωάννη Μεταξά, να ακούσω τις δικές σας σκέψεις και απορίες και αν μπορώ να σας απαντήσω. Είναι η πρώτη φορά που κάνω ομιλία στο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο του Δήμου Κηφισιάς, και ευχαριστώ την κυρία Παπδημητρίου για την ευγενική πρόσκληση.

Η σημερινή ομιλία μου, η Τρίτη στην Κηφισιά, είναι και επίκαιρη και επετειακή. Επίκαιρη γιατί η σημερινή πολιτική κατάσταση θυμίζει εκείνη του 1936. Επετειακή γιατί η 29^η Απριλίου 1936 είναι η ημέρα που ο Ιωάννης Μεταξάς έγινε Πρωθυπουργός της Ελλάδος εκλεγμένος από την Βουλή των Ελλήνων.

Στην Κηφισιά, έζησε τα τελευταία του χρόνια ο Μεταξάς, στο σπίτι της οδού Δαγκλή και Κεφαλληνίας γωνία, που αγόρασε με δάνειο το 1940, και ήταν κτισμένο από το εκδότη Δ. Δημητράκο το 1928. Ο Μεταξάς από την οδό Δαγκλή ξεκινούσε καθημερινά πεζή και κατηφόριζε την Λεβίδου, για να πάρει από το φούρνο του Μαλακόντα ένα σταφιδόψωμό, όπως μου θύμισε η οικογένεια Βάρσου ή άλλοτε διάλεγε την διαδρομή από το ρέμα του Κοκκινάρα με τα πλατάνια και τις αγριοπιπεριές, προς την οδό Μυρσίνης και Διονύσου, μέχρι να φθάσει στο Φαρμακείο του φίλου Κ. Τριανταφύλλη, συζητώντας στο δρόμο με τους περαστικούς μέχρι τον Πλάτανο. Εκεί τον περίμενε το πρωθυπουργικό αυτοκίνητο. Μερικές φορές όταν είχε χρόνο τα απογεύματα έφθανε και ως τα σχολεία του Αμαρουσίου. Πολλοί τον θυμούνται να μπαίνει στις τάξεις και να συζητάει με δασκάλους και παιδιά.

Ποιός ήταν λοιπόν ο Ιωάννης Μεταξάς; Η εικόνα που προβάλλουν η τηλεόραση και οι ραδιοφωνικές εκπομπές σήμερα συχνά απέχει πολύ από την πραγματικότητα γιατί οι ιστορικές πηγές από τις οποίες αντλούν στοιχεία οι δημοσιογράφοι και οι πολιτικές τους κατευθύνσεις, ηθελημένα διαστρέφουν την προσωπικότητά του και τα γεγονότα. Όσοι τον γνώρισαν, εχθροί και φίλοι, είπαν ότι κάθε άλλο παρά δικτάτορας ήταν. Θυμούνται έναν άνθρωπο με καλοκάγαθο ύφος, με φωτεινό γαλάζιο βλέμμα, που του άρεσε η συζήτηση προπάντων να ακούει τις γνώμες των άλλων. Στην οικογένειά του ήταν ένας τρυφερός και πιστός σύζυγος και πατέρας, έχοντας στο πλευρό την θαυμάσια Λέλα, συμπαραστάτη του σε κάθε βήμα. Στην δημόσια ζωή υπήρξε τίμιος ειλικρινής και αποτελεσματικός σε ότι αναλάμβανε. Προπάντων ικανός να διαχειρίζεται κρίσεις, με το επιτελικό του πνεύμα και την διορατικότητά του, πρώτα ως επιτελής στα πεδία των μαχών και αργότερα στον πολιτικό στίβο. Για πολλούς από τότε μέχρι σήμερα, υπήρξε ο Εθνικός Κυβερνήτης και Πρωθυπουργός, που φρόντισε ιδιαίτερα το λαό και αναντήρητα την άνοδο του βιοτικού του επιπέδου.

Με σύνεση και εθνική υπερηφάνεια κράτησε γερά το τιμόνι, στη μεγαλύτερη δοκιμασία που γνώρισε η σύγχρονη Ελλάδα. Τελικά τι ακριβώς ήταν;

Ένας αυστηρός στρατιωτικός ή ένας διαλλακτικός πολιτικός;

Ένας άνδρας που σεβόταν το Κοινοβούλιο και το Σύνταγμα;

ή ένας Δικτάτορας και φασίστας, όπως υποτιμητικά ενίοτε αναφέρεται σήμερα.

Γιατί όμως και πότε επέλεξε την δικτατορική διακυβέρνηση;

Και για πόσο χρόνο σκόπευε να την διατηρήσει;

Σκέφθηκε ποτέ να παραιτηθεί, τον απασχολούσε η διαδοχή του;

Ήταν άραγε φασισμός η 4^η Αυγούστου;

Τι εννοούσε ο Ιωάννης Μεταξάς με τον «Τρίτο Ελληνικό Πολιτισμό»;

Είναι μερικά ερωτήματα στα οποία θα προσπαθήσω να δώσω μία απάντηση.

Στις αρχές του Απριλίου γεννήθηκε ο Ιωάννης Μεταξάς και 66 χρόνια αργότερα, στις 29 Απριλίου, σαν σήμερα, η Βουλή των Ελλήνων τον εξέλεξε με ισχυρή πλειοψηφία 240 ψήφων Πρωθυπουργό της Ελλάδος. Ήταν τότε ήδη Αντιπρόεδρος Κυβερνήσεως και Υπουργός Στρατιωτικών στην Κυβέρνηση Δεμερτζή, όταν αιφνιδίως πέθανε ο Δεμερτζής και ο Μεταξάς, βάσει του Συντάγματος, έλαβε την εντολή από τον Βασιλέα Γεώργιο Β' να σχηματίσει Κυβέρνηση. Αναλυτικά οι 240 ψήφοι εμπιστοσύνης που έλαβε και οι 16 που τον καταψήφισαν είχαν διάφορες αποχρώσεις.

Ο Σοφούλης και ο Καφαντάρης, οι φιλελεύθεροι, ήταν ανήσυχοι γιατί είχε στις προγραμματικές δηλώσεις αποσιωπήσει το «αποτακτικό» αλλά έδωσαν ψήφο εμπιστοσύνης.

Ο Τσαλδάρης και ο Θεοτόκης, οι λαϊκοί, έδωσαν ψήφο ανοχής.

Ο Παπαναστασίου, θύμισε στη Βουλή τις αντικοινοβουλευτικές πεποιθήσεις του Μεταξά και το «αποτακτικό» και δεν ψήφισε την Κυβέρνηση. Όχι όμως για αυτούς τους λόγους αλλά ως γενική άρνηση και έντονη διαμαρτυρία προς τα μεγάλα κόμματα, που δεν εύρισκαν μία βιώσιμη λύση και οδηγούσαν σε ακυβερνησία τον τόπο σε κρίσιμη εποχή. Στην ερώτηση του βουλευτού Γεράσιμου Βασιλειάδη, ποίος θα είναι ο υπεύθυνος εάν προκύψει πολεμική σύγκρουση, ο Μεταξάς απάντησε απλά «ΕΓΩ». Και κράτησε το λόγο του.

Ο Γεώργιος Παπανδρέου, κατήγγειλε τα κόμματα που κατόρθωσαν, όπως είπε, «να εμφανίσουν εις κατάστασιν παρακμής τους κοινοβουλευτικούς θεσμούς».

Έτσι όλοι ήταν καλά πληροφορημένοι όταν έδωσαν την ψήφο εμπιστοσύνης, είχαν αυτογνωσία της πολιτικής καταστάσεως και είχαν επίγνωση ότι επίκειται πόλεμος.

Ο Βάσος Στεφανόπουλος, με την γνωστή του γλαφυρότητα, είπε στη Βουλή την επομένη. «Χτές κατεθέσαμε στους πόδας του Αρχηγού των Ελευθεροφρόνων άλλοι την εμπιστοσύνη μας μετά διαμαρτυριών και άλλοι την ανοχήν μας μετά χειροκροτημάτων. Και τα 240 ΝΑΙ τα οποία εξεφωνήθησαν εις την αίθουσαν ημών, εις την ψήφον εμπιστοσύνης, ήταν 240 υπογραφαί κάτωθι της τρομεράς διαπιστώσεως, ότι εχρεωκοπήσαμεν ως κοινοβουλευτισμός, εξεπέσαμεν ως Συνέλευσις, εχάσαμεν την συνείδησιν του προορισμού μας ως Εθνική Κυριαρχία».

Γιατί είχε ξεπέσει το 1936 ο κοινοβουλευτισμός;

Για να εννοήσουμε τι εννοούσε ο βουλευτής Βάσος Στεφανόπουλος όταν είπε «εξεπέσαμε ως κοινοβουλευτισμός» θα κάνουμε μία σύντομη ιστορική αναδρομή.

Από τις 4.11. 1920 όταν έχασε ο Βενιζέλος τις εκλογές έως το 1936 είχαν διαρρεύσει 15 χρόνια, τα περισσότερα με Αβασίλευτη Δημοκρατία, κατά τα οποία είχαν μεσολαβήσει τρομακτικά γεγονότα. Η Μικρασιατική καταστροφή, η επανάσταση του Πλαστήρα, η δίκη και εκτέλεση των εξ 6 για εσχάτη προδοσία. Τρεις πρώην πρωθυπουργοί, Δ. Γουναρής, Π. Πρωτοπαπαδάκης, Ν.Στράτος, δύο Υπουργοί, Ν. Θεοτόκης, Γ. Μπαλτατζής και ο Αρχιστράτηγος Γ. Χατζηανέστης, οι 5 στους 6 αντιβενιζελικοί, εκτελέστηκαν λίγες ώρες μετά την απαγγελία της καταδίκης τους .

Στα 15 αυτά χρόνια ορκίστηκαν [32 Κυβερνήσεις](#), έγιναν ανασχηματισμοί, επαναστάσεις, αντεπαναστάσεις, κινήματα και η δικτατορία του Παγκάλου

Όλα αυτά είχαν ως αποτέλεσμα να διαλυθεί ο στρατός, και αυτό ήταν το πιο σοβαρό πρόβλημα. Τη χαριστική βολή έδωσαν δύο βενιζελογενή κινήματα.

Το κίνημα του στρατηγού Πλαστήρα, που στόχο είχε την ανατροπή του εκλογικού αποτελέσματος τη στιγμή που Βενιζέλος έχανε τις εκλογές, στις 3 Μαρτίου του 1933, καθώς και η επανάσταση των αξιωματικών του Ναυστάθμου, την άνοιξη του 1935 υποκινούμενη από τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Αποτέλεσμα είχαν την αποπομπή από το στρατό και τις καταδίκες 1300 αξιωματικών, κάποιες εκτελέσεις, την φυγή του Βενιζέλου και του Πλαστήρα στα ιταλοκρατούμενα Δωδεκάνησα και εκείθεν στην Ρώμη και στο Παρίσι. Το κίνημα κατεστάλη από τον Μεταξά ως υπουργό άνευ χαρτοφυλακίου στην Κυβέρνηση του Παναγή Τσαλδάρη. Στις Κυβερνήσεις Κονδύλη και την υπηρεσιακή Δεμερτζή που ακολούθησαν ο Μεταξάς δεν συμμετείχε.

Όταν τον Νοέμβριο του 1935 επέστρεψε ο Βασιλεύς Γεώργιος, ο Μεταξάς ζήτησε ακρόαση και του πρότεινε να χορηγήσει γενική αμνηστία σε όσους συμμετείχαν στο κίνημα της 5^{ης} Μαρτίου του 1935. Ο Γεώργιος τον άκουσε. Η αμνηστία χορηγήθηκε, αλλά ο Μεταξάς ήταν άκρως επιφυλακτικός, στο να εντάξει εκ νέου τους επαναστάτες αξιωματικούς στο στράτευμα, όταν ανέλαβε το υπουργείο . στρατιωτικών, την 5 Μαρτίου 1936, με διορισμό από τον Βασιλέα Γεώργιο, την στιγμή που ήταν εκλεγμένος Αρχηγός των Ελευθεροφρόνων με 7 βουλευτές, γιατί θα αντιδρούσαν οι υπόλοιποι στρατιωτικοί και αυτό που προείχε εκείνη την στιγμή στο στρατό με την προοπτική του πολέμου ήταν η ενότητα. Η απόφασή του Μεταξά δεν έγινε δεκτή από όλους και

«Το αποτακτικό» όπως ονομάστηκε υπήρξε έκτοτε σοβαρή εστία διαφωνιών, στρατιωτικών και πολιτικών ακόμα και κατά την διάρκεια του πολέμου του 40.

Επιπλέον την άνοιξη του 1936 ένα νέο στρατιωτικό πραξικόπημα ετοιμαζόταν από τον Υπουργό Στρατιωτικών Αλέξανδρο Παπάγο και τον Υφυπουργό Πλατή, όταν μετά τις εκλογές του 1936, λόγω ισοψηφίας των δύο μεγαλύτερων κομμάτων, δεν μπορούσε να σχηματισθεί κυβέρνηση. Τότε ο Σοφούλης προχώρησε σε συμφωνία με τους αριστερούς για δημιουργία κυβέρνησης, το γνωστό ως Σύμφωνο Σοφούλη-Σκλάβαινα. Η εκδοχή προκάλεσε αίσθηση, καθώς ο Βενιζέλος είχε θεσπίσει τον νόμο 4229/1929, σύμφωνα με τον οποίο ήταν αδίκημα η πίστη στα κομμουνιστικά ιδεώδη. Τελικά ο Δεμερτζής συνέχισε να είναι κυβέρνηση και όπως είπαμε ο βασιλιάς διόρισε τον Μεταξά υπ. στρατιωτικών.

Την κρισιμότητα αυτής της εποχής αναφέρει και ο Βενιζέλος σε επιστολή του από το Παρίσι προς τον Λουκά Ρούφο, 9 μέρες πριν πεθάνει στις 18 Μαρτίου 1936, επισημαίνοντας την αναγκαιότητα να βρεθεί μία λύση. Επικροτούσε την εκλογή του Μεταξά στο Υπουργείο Στρατιωτικών γιατί τον έκρινε ως μόνο κατάλληλο να αναλάβει το στρατό και να επιβάλει την τόσο απαραίτητη πειθαρχία. **«Δεν είναι ανάγκη να σου είπω πόσον ζωηρά είναι η χαρά μου, διότι ο Βασιλεύς απεφάσισε να πατάξη επί τέλους τας διηνεκείς επεμβάσεις των στρατιωτικών παραγόντων.... αναθέσας το υπουργείον των Στρατιωτικών εις τον Ιωάννην Μεταξάν».** Το γράμμα τέλει με τη φράση **Ζήτω ο Βασιλεύς.**

Γιατί και ο Βενιζέλος τον έκρινε ως τον πλέον κατάλληλο;

Ο Μεταξάς στα 66 του χρόνια είχε διανύσει όλα τα στάδια στρατιωτικής και πολιτικής ζωής με επιτυχία, ειλικρίνεια και συνέπεια.

Ως Ανθυπολοχαγός στον Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897.

Άριστος στη Ακαδημία Πολέμου του Βερολίνου.

Υπασπιστής και σύμβουλος του Βενιζέλου το 1910.

Επιτυχημένος στρατηγός και διευθυντής επιχειρήσεων στους Βαλκανικούς πολέμους, και με σημαντικές Διπλωματικές στρατιωτικές συμφωνίες.

Αρχηγός του Επιτελείου 1915.

Αρχηγός του κόμματος των Ελευθεροφρόνων, από το 1922- 1936, με έργο εποικοδομητικό ανάμεσα στις συγκρουόμενες πολιτικές παρατάξεις.

Υπουργός Μεταφορών και Εσωτερικών με σημαντικό έργο, που εγκαινίασε ο Βενιζέλος αμέσως μετά, όπως τα έργα ύδρευσης της Αθήνας.

Αρθρογράφος που προσπάθησε να φωτίσει το κοινό, για όσα συνέβαιναν η είχαν ήδη συμβεί στα πολιτικά δρώμενα.

Είχε προβλέψει σωστά την αποτυχία της εκστρατείας των Δαρδανελλίων και της

Μικρασιατικής πολιτικής του Βενιζέλου και άλλα πολλά.

Αν η πολιτική και ο στρατός ήταν στην κατάσταση που περιγράψαμε ποιά ήταν τα κοινωνικά προβλήματα το 1936 στη Ελλάδα?

Το κραχ του 1929 ήταν ακόμα νωπό στη μνήμη και στις τσέπες. Με αποτέλεσμα την ανεργία που έπληττε όλους αλλά και το 1.000.000 Έλληνες από την Ιωνία, άστεγους πρόσφυγες, που οι περισσότεροι αγωνίζονταν ακόμα να επιβιώσουν. Ο διχασμός ανθούσε και ο κομμουνισμός εύρισκε πρόσφορο έδαφος για κινητοποιήσεις και απεργίες άλλοτε δίκαιες και άλλοτε κατευθυνόμενες, με στόχο να εισχωρήσει σε όλες τις τάξεις και ηλικίες, στο στρατό και στην κοινωνία. Αυτός είναι ο λόγος που ο Μεταξάς πήρε τα αυστηρά μέτρα εναντίον του εφαρμόζοντας τον νόμο του Βενιζέλου. Όμοια μέτρα έλαβε σε κάθε άλλη διασπαστική τάση, του πολιτικού κόσμου αλλά και της νεολαίας αφού ο στόχος ήταν να ενώσει τον λαό και να μειώσει τις κοινωνικές και οικονομικές διαφορές ιδίως να αγωνισθεί κατά των διχαστικών τάσεων που υπέθαλπαν οι πολιτικοί.

Αν διαβάσουμε προσεκτικά το Ημερολόγιο του Μεταξά αλλά και τα άρθρα του στις εφημερίδες της εποχής θα βρούμε επίσης κάθε λεπτομέρεια των σκέψεων του Μεταξά, που οδηγούν στο ίδιο συμπέρασμα, ότι ο κοινοβουλευτισμός είχε πια ξεπέσει. Τακτικά διαπιστώνουμε στο ημερολόγιό του την απογοήτευσή του από την πολιτική ζωή της χώρας αλλά και της κοινωνίας ως επακόλουθο, σε φράσεις του 1934 και 1935: **Ο πολιτικός κόσμος σάπιος μέχρι μυελού οστέων.... σαπίλα πολιτευομένων....χρεοκοπία του πολιτικού κόσμου....κατάστασις γενική πνικτική ο κόσμος θέλει την ησυχίαν του και αφοσιωμένος εις την βιοπάλην του δεν βλέπει τίποτε άλλο. Ανέχεται καταχρήσεις κλεψιές. Ανάτασις καμία**

Όπως βλέπετε η ομιλία είναι επίκαιρη όχι μόνο ημερολογιακά αλλά και ουσιαστικά, γιατί και τότε όπως σήμερα είχε εκπέσει ο κοινοβουλευτισμός, όπως οι ίδιοι παραδέχονταν. Η χρεωκοπία της Βουλής είχε φέρει στην επιφάνεια και το ζήτημα των θεσμών. Μερικοί ζητούσαν ριζικές αλλαγές στον κοινοβουλευτισμό, άλλοι αποκάλυπτη δικτατορία. Ο Μιχαλακόπουλος πρότεινε Βουλή 160 μελών και Γερουσία «επαγγελματική». Ο Α. Παπαναστασίου «Συλλογική διακυβέρνηση» ο Ε. Βενιζέλος «εξωκοματική» ο γιός του, Σοφοκλής Βενιζέλος, συμφώνησε τις παραμονές της 4^η Αυγούστου να συμπράξει με τον Μεταξά στην δικτατορία.

Ο Πλαστήρας έγραφε, στις 29 Ιουνίου 1936 στην εφημερίδα *Ανεξάρτητος*.

« Πρόκειται συγκεκριμένως περί των κατά τας ημέρας αυτάς διαδόσεων προς εγκαθίδρυσιν δικτατορίας εκ μέρους των κυβερνώντων σήμεραν. Θα ήτο τη αληθεία ευχής έργον εάν ήτο δυνατόν να πραγματοποιηθή η ιδέα αυτή το ταχύτερον, διότι προσωπικώς πιστεύω, όπως πάντα και τώρα, ότι μόνον μία ηθική και αφατρίαστος δικτατορία είναι δυνατόν να σώσει την χώραν από την πλήρη αποσύνθεσιν που την οδηγεί ακατασχέτως ο άθλιος και ταπεινός ανταγωνισμός των πολιτικών παρατάξεων».

Ιωάννης Μεταξάς Πρωθυπουργός.

Από τον Μάιο του 1936 ο Ιωάννης Μεταξάς, ως πρωθυπουργός, διατήρησε το χαρτοφυλάκιο του υπουργείου εξωτερικών και των τριών στρατιωτικών υπουργείων και συγκέντρωσε στα χέρια του Διπλωματία και Ένοπλες Δυνάμεις, για τη διαχείριση σε περίπτωση πολέμου. Την επομένη δε της υπερψηφίσεώς του, η Γ' Αναθεωρητική Βουλή έκλεισε κανονικά για καλοκαιρινές διακοπές και ο Μεταξάς έσκυψε με ευθύνη και συγκεκριμένες προτεραιότητες κατά νου, στην επίλυση των μεγάλων προβλημάτων που πίεζαν την χώρα και ανέλαβε την ανασυγκρότηση της Ελλάδας, ακολουθώντας τις [Προγραμματικές Δηλώσεις της Κυβερνήσεώς του, που είχε εκφωνήσει ενώπιον της Βουλής στις 25 Απριλίου.](#)

Τέσσερα Υπουργεία και η προετοιμασία για πόλεμο λαού και στρατού δεν ήταν απλή υπόθεση. Οι [διπλωματικές επαφές με τους Βαλκάνιους](#) ήταν το πρώτο του μέλημα προκειμένου να εξασφαλίσει την Ελλάδα από βορρά. Ακολούθησαν τα εργατικά μέτρα και η αντίστοιχη νομοθεσία μέσα στο καλοκαίρι του 1936. Δεν ήταν μία ήρεμη εποχή ο Σοφούλης πίεζε για το «αποτακτικό», ο Καφαντάρης για τους εκτοπισθέντες μετά τα αιματηρά επεισόδια της 12^{ης} Μαΐου στην Θεσσαλονίκη, και ο Μεταξάς εξεδήλωσε την πρόθεση να παραιτηθεί. Αλλά επενέβη ο Λαμπράκης με το επιχείρημα: *«Δεν συμφέρει στους φιλελεύθερους να ανατρέψουν τον Μεταξά γιατί δεν υπάρχει έτοιμη διαδοχή».*

Οι συνθήκες στην Ευρώπη επιδεινώνονται τον Ιούλιο του 1936.

Στις πρώτες 100 μέρες, από τον Απρίλιο έως τον Αύγουστο του 1936, ο Μεταξάς ικανοποίησε τα περισσότερα αιτήματα των εργαζομένων. Μολαταύτα, μία νέα πανελλαδική απεργία σχεδιαζόταν για την 5η Αυγούστου. Δεν ήταν η πρώτη, καθώς είχαν ήδη από την αρχή του 1936 διοργανωθεί 274 απεργίες. Ο Μεταξάς ως κοινοβουλευτικός πρωθυπουργός δεν θα άφηνε να επαναληφθούν τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης. Επιπλέον κάτι είχε ήδη αλλάξει προς το χειρότερο στην Ευρώπη από τον Ιούλιο του 1936.

Στις 4 Ιουλίου του 1936, κατέρρευσε η Κοινωνία των Εθνών με την άρση των κυρώσεων κατά της Ιταλίας, τις οποίες είχε επιβάλει λόγω της επιθέσεως της Ρώμης κατά της Αβησσυνίας ένα χρόνο νωρίτερα. Το σύστημα της συλλογικής ασφαλείας, στο οποίο είχε βασισθεί η ειρήνη, έφερε την Ευρώπη ένα βήμα πιο κοντά στον πόλεμο. Στις 17 Ιουλίου άρχισε ο Ισπανικός εμφύλιος πόλεμος και ο Μεταξάς δεν θα περίμενε να χειροτερέψουν οι περιστάσεις.

Η 4^η Αυγούστου, πώς; πότε; γιατί;

Η χρεωκοπία του κοινοβουλευτισμού η διάλυση του στρατού και ο κίνδυνος του επερχομένου πολέμου, είναι οι λόγοι που οδήγησαν τον Ιωάννη Μεταξά, στη απόφαση εκτροπής του πολιτεύματος προς την Δικτατορία. Την αφορμή έδωσε η πανελλαδική απεργία της 5^{ης} Αυγούστου. Ο πόλεμος πλησίαζε και απαιτούσε συγκέντρωση εξουσίας, πειθαρχία, λογοκρισία, έλεγχο επί της βιομηχανικής ολιγαρχίας και χρηστή οικονομική διαχείριση. Προπάντων, απαιτούσε ταχύτητα στη λήψη και την εφαρμογή των αποφάσεων, σε όλους τους τομείς και αυτές τις συνθήκες διοικήσεως που μόνο μία δικτατορία μπορούσε να επιβάλει. Η Ελλάδα εν μέρει την δεχόταν ως αναπόφευκτη και η διεθνής κοινότητα το επέτρεπε. Ολόκληρη η Ευρώπη και η μισή Αμερική με εξαίρεση 4-5 κρατών εκείνη την εποχή είχαν ως πολίτευμα δικτατορίες της αριστεράς ή της δεξιάς.

Ο Μεταξάς είχε απόλυτη επίγνωση των προβλημάτων και των αδυναμιών που ακολουθούσαν μία δικτατορική διακυβέρνηση, με τα σκληρά και ανελεύθερα μέτρα που έπρεπε να επιβληθούν και το χάος που θα κινδύνευε να προκύψει στην διαδοχή. Παράλληλα γνώριζε τι σήμαινε δικτατορία και τι ακριβώς στερούσε τον κόσμο. Σε μία ομιλία του αργότερα είπε: **Εάν εστέρησα στο Ελληνικό λαό την τόσο αγαπητή στους Έλληνες Ελευθερία ήταν για να τους εξασφαλίσω την μεγαλύτερη ελευθερία, την εθνική ανεξαρτησία.** Όμως όταν βρέθηκε μπροστά στο δίλημμα, δικτατορία ή χάος σε καιρό πολέμου, διάλεξε το πρώτο αναλαμβάνοντας όλες τις συνέπειες της στέρξης της ελευθερίας στους πολίτες.

Ήταν η 4^η Αυγούστου, η παραμονή της πανελλαδικής απεργίας τα σωματεία προχωρούσαν στην απεργία εν γνώσει τους ότι η κυβέρνηση μεριμνούσε και μάλιστα με τον αριστερό συνδικαλιστή Αριστείδη Δημητράτο υφυπουργό, που είχε ήδη περάσει τους περισσότερους εργατικούς νόμους.

Τότε ο Μεταξάς ζήτησε ακρόαση από τον Βασιλέα Γεώργιο και αξίωσε να του παράσχει την άδεια για την επιβολή δικτατορίας, και την άρση άρθρων του Συντάγματος 5,6,10,11,12,14,20 και 95, βασιζόμενος στο Ιδιώνυμο του Βενιζέλου τον Νόμο 4229/1929, που έκρινε τις συγκεντρώσεις σε ανοικτούς χώρους παράνομες.

Τακτικά ακούω να λέγεται και να διατυπώνεται γραπτά από κορυφαίους ιστορικούς, ότι ο Βασιλιάς σε συνεργασία με τους Άγγλους σκάρωσαν την δικτατορία και χρησιμοποίησαν τον Μεταξά ως άνθρωπό τους, για να την επιβάλουν, κάτι που ιστορικά είναι απολύτως ανεδαφικό. Ο Μεταξάς ουδέποτε υπήρξε φίλος ή «άνθρωπος των Άγγλων» και σε θεωρία και πράξεις, γραπτά και προφορικά.

Έταξε όμως την Ελλάδα στο πλευρό των συμμάχων γιατί πίστευε ότι η Ελλάδα ως ναυτική δύναμις έπρεπε να ταυτίσει την τύχη της με την Αγγλία που είχε στόλο και όχι με την Γερμανία που δεν ήταν ναυτική δύναμις και την Ιταλία που ήδη κατείχε τα ελληνικά νησιά, της Δωδεκανήσου.

Άλλωστε από την αρχή της ζωής του ο Μεταξάς βρέθηκε απολύτως αντίθετος στην ανάμειξη των ξένων, Άγγλων και Γάλλων, στην ελληνική πολιτική και στρατιωτική ζωή. Στο Ημερολόγιο βρίσκονται αρκετές καταγραφές που το φανερώνουν ήδη απο το 1896, ως στην επανάσταση του 1935 όταν έγινε λόγος από διαφόρους για επέμβαση ξένων ο Μεταξάς γράφει: **«3 Μαρτίου, Κυριακή...Μεσολάβησις ξένων (Αγγλικής πρεσβείας;) – Και Πεσμαζόγλου- Και άλλοι. Έντονος στάσις μου –Αγρία απόκρουσις μου.- Επ' ουδενί λόγω ξένοι. Προτιμότερα κατίσχυσις Βενιζέλου παρά επέμβασις ξένων».** Αυτή ήταν η γνώμη του τη στιγμή που θα μπορούσε να επωφεληθεί ο ίδιος από αυτή την ανάμειξη των Άγγλων. Ούτε ποτέ βασίστηκε στο ότι η Δημοκρατική Αγγλία θα στήριζε την δικτατορική διακυβέρνηση της Ελλάδας.

Ευτυχώς για την ιστορική αντικειμενικότητα, ο Σπυρίδων Μαρκεζίνης, στο βιβλίο του *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία* έχει διασώσει τον διάλογο και τα επιχειρήματα του Ιωάννη Μεταξά, κατά τη συζήτησή του με τον βασιλέα Γεώργιο Β', την 4^η Αυγούστου 1936, καθώς ήταν παρών στα ανάκτορα κατά την συνάντησή τους. Ανάμεσα σε άλλα ο Μεταξάς είπε:

....Η εξέλιξις της διεθνούς καταστάσεως ως από τούδε προβλέπεται, απαιτεί και παρά της Ελλάδος την στρατιωτικήν αυτής παρασκευήν. Εννοώ όχι μόνο τον υλικόν, αλλά και τον ψυχικόν του Στρατού εξοπλισμόν. Κύριον δε στοιχείον αυτού είναι η πειθαρχία. Τα δημοκρατικά, όμως, κόμματα αξιούν να επαναφέρω τους αποτάκτους στο στρατό. Εάν ούτοι επανέλθουν, η διατήρησις της πειθαρχίας είναι αδύνατος...

Εάν ο στρατός σήμερον πειθαρχεί, είναι διότι γνωρίζει ότι δεν θα επαναφέρω τους αποτάκτους. Το έχω δηλώσει κατ' επανάληψιν. Την δήλωσιν αυτήν ε γνώριζον κάλλιστα οι δημοκρατικοί όταν μου έδωσαν ψήφον...

Δεν ζητώ την άρσιν των άρθρων του Συντάγματος υπέρ εμού και της δικής μου Κυβερνήσεως... Προσφέρω τελευταίαν υπηρεσίαν προς τον Βασιλέα και την πατρίδα. Είμαι πρόθυμος να καταθέσω αυτοστιγμή την εντολή.

Εάν ο Βασιλεύς νομίζει ότι υπερβάλω εις τους κινδύνους και μπορεί δι' άλλων προσώπων....

Την 4^η Αυγούστου, από τα ανάκτορα ο Μεταξάς πήγε κατ ευθείαν στο υπουργείο εξωτερικών και κάλεσε το Υπουργικό Συμβούλιο. Δεν έλαβε κανένα μέτρο ασφάλειας, ούτε πολιτικό ούτε στρατιωτικό. Ο ίδιος υποδεχόταν τους Υπουργούς του και ανακοίνωνε την άρση των άρθρων και την επιβολή δικτατορίας. Από τους Υπουργούς τρεις έδωσαν αμέσως την παραίτησή τους, Γ. Μαντζαβίνος Υπ. Οικονομικών, Δημ. Ελευθεριάδης Υπ. Προνοίας και Αρ. Βαλαωρίτης, Υφ. Οικονομικών. Όλοι οι άλλοι υπέγραψαν.

Είναι ίσως η μοναδική περίπτωση Δικτατορίας που επιβλήθηκε με τέτοιο ήρεμο τρόπο. Προφανώς γιατί την έκριναν αναγκαία και είχαν εμπιστοσύνη στο πρόσωπο του Μεταξά. Ο λόγος που δεν ανέμειξε καθόλου τον στρατό είναι γιατί ο Μεταξάς από την αρχή της ζωής του πιστεύει ότι ο στρατός δεν πρέπει με κανένα τρόπο να έχει ανάμειξη με την πολιτική. Το τήρησε σε όλες τις περιστάσεις.

Μοιραία επέβαλε αμέσως λογοκρισία. Μα δεν ήταν ο μόνος. Ας θυμηθούμε ότι λογοκρισία υπήρχε πάντα, ιδίως παλαιότερα επί Βενιζέλου. Μήπως σήμερα νομίζετε ότι μαθαίνουμε όσα συμβαίνουν; Σε παραμονές πολέμου ένας αρχηγός έχει ένα επιπλέον δικαίωμα να την επιβάλει. Πόλεμος ερχόταν χρειαζόταν σιωπή. Όσο για τα μέτρα εναντίον των κομμουνιστών που έλαβε και αυτά εντάσσονται στην ίδια λογική. Άλλωστε δεν ήταν ο μόνος, 15 χρόνια πριν από αυτόν ο Βενιζέλος, είχε σταθεί ενάντιος στον κομμουνισμό στέλλοντας ελληνικό στρατό το 1919 στην Ουκρανία, και αργότερα ο Βενιζέλος είναι αυτός που έκανε το Ιδιώνυμο, τον νόμο που αναφέραμε.

Ο Μεταξάς προχώρησε στους στόχους του με σύνεση πειθαρχία και μέτρο και οδήγησε την Ελλάδα μέσα από τρομακτικούς εσωτερικούς και εξωτερικούς σκοπέλους, όπως ήταν: το «αποτακτικό», οι διάφορες συνωμοσίες και δολοπλοκίες των πολιτικών, που στόχο είχαν την ανατροπή του, η ψυχρότητα και αμφισβήτηση διαφόρων κύκλων, ενίοτε και των ανακτόρων, τα σχόλια του διεθνούς Τύπου. Εργάστηκε ασταμάτητα για την ανασυγκρότηση της χώρας, με στόχο την ενότητα και ευημερία των πολιτών της και την προετοιμασία τους για την περίπτωση πολέμου.

Εκείνος, έμεινε ψύχραιμος ολοκληρώνοντας το [έργο του, με κοινωνικά μέτρα](#), κοινωνική ασφάλιση, το ΙΚΑ, το εξαήμερο, το οκτάωρο, την αργία της Κυριακής, την πρόνοια, την υγεία, προσπαθώντας μάλιστα να δώσει αισιοδοξία στον κόσμο, προσφέροντας προγράμματα ψυχαγωγίας για κάθε ηλικία, θεατρικές παραστάσεις, κατασκηνώσεις στα παιδιά, έργα και αποστολή στους νέους με την εθελοντική συμμετοχή τους στην Ε.Ο.Ν κ.α. να ενθαρρύνει τους εντός των συνόρων και να αποθαρρύνει τους εχθρούς. Προπάντων ανακούφισε και ενίσχυσε τα κατώτερα οικονομικά στρώματα πολιτών εργατών και αγροτών με την δημιουργία ανθρώπινων συνθηκών εργασίας.

Κυρίως προσπάθησε με τα έργα του να προβάλει μία Ελλάδα ήρεμη, δυνατή και ετοιμοπόλεμη, τόσο προς τους Έλληνες όσο και προς τους ξένους, εχθρούς και φίλους. Παράλληλα ενημέρωνε τον κόσμο για κάθε έργο που γινόταν όχι για προσωπική του προπαγάνδα, όπως λέγεται, αλλά για να αυξήσει την εμπιστοσύνη τους στην πατρίδα τους. Οι 250 λόγοι σε κάθε γωνιά της Ελλάδος σε σχολεία και εργοστάσια αυτό μαρτυρούν.

**Ένα ερώτημα στο οποίο βρίσκομαι συχνά αντιμέτωπη σε συζητήσεις είναι: Γιατί κράτησε τόσο χρόνο η Δικτατορία;
Του δόθηκε καμία ευκαιρία για παραίτηση;
Τήρησε το λόγο του προς τον βασιλέα;**

Γιατί ο Μεταξάς καθυστέρησε την διαδικασία της διαδοχής του αφού η συμφωνία του με τον Βασιλέα Γεώργιο απαιτούσε η εκτροπή να έχει προσωρινό χαρακτήρα. Ο Μεταξάς ο ίδιος είχε δηλώσει ότι η δικτατορία θα παρέμενε για ένα εύλογο διάστημα μέχρι να αποκατασταθεί η ομαλότητα στο στρατό και η προετοιμασία του για πόλεμο. Στο ερώτημα αυτό θα απαντήσω με άλλο ερώτημα. Πότε εσείς προτείνετε ότι θα έπρεπε να αποχωρήσει από Πρωθυπουργός? Πριν γίνει ο πόλεμος ή μετά? Πριν οργανώσει το στρατό και την άμυνα ή μετά?

Μία σύντομη αναδρομή θα μας δώσει την απάντηση

- Το 1936 όπως είπαμε, τον Ιούλιο, κατέρρευσε η Κοινωνία των Εθνών και άρχισε ο Ισπανικός εμφύλιος πόλεμος.
- 1937 Η ΙΑΠΩΝΙΑ ΕΙΣΕΒΑΛΕ ΣΤΗΝ ΚΙΝΑ ΔΙΑΜΕΛΙΣΤΗΚΕ η ΤΣΕΧΟΣΛΟΒΑΚΙΑ.
- 1938 Η ΓΕΡΜΑΝΙΑ ΠΡΟΣΑΡΤΗΣΕ ΤΗΝ ΑΥΣΤΡΙΑ
ΟΙ ΠΟΛΩΝΟΙ ΕΙΣΕΒΑΛΑΝ ΣΤΟ ΤΕΣΣΕΝ
ΟΙ ΟΥΓΓΡΟΙ ΠΡΟΣΑΡΤΗΣΑΝ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΤΣΕΧΙΑΣ
- 1939 Ο ΧΙΤΛΕΡ ΕΙΣΒΑΛΕΙ ΣΤΗΝ ΑΥΣΤΡΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΡΟΣΑΡΤΑ.
Ο ΧΙΤΛΕΡ ΕΙΣΒΑΛΕΙ ΣΤΗΝ ΤΣΕΧΟΣΛΟΒΑΚΙΑ.
- 1939 - 12 εως 19 Μαρτίου Ιωάννης Μεταξάς παίρνει την μεγάλη απόφαση να αντισταθεί. "...εν περιπτώσει Ιταλικής απειλής..." (Ημερολόγιο 4^{ος} τομος).
- 1939 Ο ΜΟΥΣΟΛΙΝΙ ΠΡΟΣΑΡΤΑ ΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΑ
ΓΕΡΜΑΝΙΑ και ΡΩΣΣΙΑ ΕΙΣΒΑΛΟΥΝ ΣΤΗΝ ΠΟΛΩΝΙΑ
ΑΓΓΛΙΑ ΚΑΙ ΓΑΛΛΙΑ ΚΗΡΥΞΑΝ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ ΣΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ –
- 1940 Ο ΣΤΑΛΙΝ ΕΙΣΕΒΑΛΕ ΚΑΙ ΕΠΕΒΑΛΕ ΤΟ ΚΟΜΟΥΝΙΣΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΣΤΑ ΒΑΛΤΙΚΑ ΚΡΑΤΗ, ΕΣΘΟΝΙΑ, ΛΙΘΟΥΑΝΙΑ, ΛΕΤΤΟΝΙΑ.
- 1940 Ο ΧΙΤΛΕΡ ΕΙΣΕΒΑΛΕ ΣΤΗ ΔΑΝΙΑ ΚΑΙ ΝΟΡΒΗΓΙΑ.
- 1940 Ο ΧΙΤΛΕΡ ΕΙΣΕΒΑΛΕ ΣΤΟ ΒΕΛΓΙΟ, ΟΛΛΑΝΔΙΑ ΚΑΙ ΓΑΛΛΙΑ
- 1940 Η ΡΩΣΣΙΑ ΕΙΣΕΒΑΛΕ ΣΤΗΝ ΡΟΥΜΑΝΙΑ
- 1940 - 15 Αυγούστου [ΟΙ ΙΤΑΛΟΙ ΤΟΡΠΙΛΙΣΑΝ την "ΕΛΛΗ"](#)
- 1940 - [28 Οκτωβρίου](#) ΠΟΛΕΜΟΣ

Η αναδρομή αυτή φανερώνει ότι σε καμία από τις προηγούμενες στιγμές ένας υπεύθυνος στρατηγός που γνώριζε ότι έρχεται πόλεμος δεν θα άφηνε τη διοίκηση σε άλλον. Η παγκόσμια ομαλότητα είχε ήδη διασαλευτεί από το 1935 με την εισβολή της Ιταλίας στην Αιθιοπία και δεν επρόκειτο σύντομα να δημιουργηθούν συνθήκες ομαλότητας. Άλλωστε για αυτή την δύσκολη περίοδο είχε ζητήσει ο Μεταξάς την επιβολή της δικτατορίας και από τη στιγμή που ανέλαβε η κατάσταση έβαινε από το κακό στο χειρότερο όσο προχωρούσε ο χρόνος.

Όμως ο Μεταξάς δεν ήταν ο άνθρωπος που δεν θα τηρούσε το λόγο του προς το Βασιλέα. Ούτε είχε κάνει την δικτατορία για την προσωπική του ανάδειξη, όπως φανερώνουν κείμενα και μαρτυρίες τρίτων άλλα και δικά του. Μπορεί να ήταν φιλόδοξος άλλα πριν από όλα ήταν Έλληνας και το είχε αποδείξει επανειλημμένα. Μπορεί να ήταν φιλόδοξος αλλά το ερώτημα είναι σε τι αποσκοπούσε η φιλοδοξία του στην προβολή του ή σε κάτι διαφορετικό. Κατά τη γνώμη μου είχε την φιλοδοξία να δώσει τις σωστές λύσεις σε κάθε έργο που ανέλαβε, σε κάθε πρόβλημα που αντιμετώπισε σαν στρατιωτικός ή πολιτικός, για να εξασφαλίσει την εθνική ανεξαρτησία και την εύρυθμη λειτουργία του εκάστοτε πολιτεύματος.

Το 1929 γράφει... **Φιλοδοξία δεν έχω πλέον μόνο αίσθημα καθήκοντος. Θα κάμω το καθήκον μου εις την Ελλάδα, όχι όμως αυτόκλητος...εκτός κινδύνου εις την χώραν Τότε θα προσφερθώ μόνος μου, και εάν δεν με θέλουν θα τραβηχτώ και πάλιν.**

Ο Μεταξάς λειτούργησε ως ο στυλοβάτης του Συντάγματος και ο τιμητής κάθε αντισυνταγματικής και αντικοινοβουλευτικής πράξης, ιδίως όταν ο στρατός προσπάθησε να αναμειχθεί στην πολιτική, ο ίδιος ήταν σε απόλυτη αντίθεση σε κάθε ανάμειξη το στρατού στην πολιτική και αυτός είναι ο λόγος που προέβη και στην διώξη του Βενιζέλου το 1933 μετά το κίνημα του Πλαστήρα, ούτε χρησιμοποίησε ποτέ ο ίδιος τον στρατό στην πολιτική. Όμοια συναντούμε και την κριτική του για την δικτατορία **«Αι δικτατορίες είναι συνδεδεμένες με τας τύχας του δικτάτορος και δεν έχουν διάδοχον άλλον πλην του χάους».**

Όταν οι Ιταλοί αποβιβάστηκαν στην Αλβανία τον Απρίλιο του 1939 ο Βασιλεύς Γεώργιος τον είχε καλέσει για να του ανακοινώσει ότι τα κόμματα ζητούσαν οικουμενική. Ήταν λογικό για ένα στρατιωτικό με την δική του συναίσθηση ευθύνης να θεωρήσει την ώρα αυτή απολύτως ακατάλληλη για μία αλλαγή πολιτεύματος. Άλλωστε είχε πάρει τις αποφάσεις του περί της αντιστάσεως της Ελλάδος σε περίπτωση πολέμου, ήδη στις 18 Μαρτίου δύο εβδομάδες νωρίτερα, καταγεγραμμένη στο ημερολόγιο του και κοινοποιημένη αμέσως μετά. Πως θα ήταν δυνατόν να παραιτηθεί τώρα, ο στρατηγός Ιωάννης Μεταξάς, προ του μεγάλου και αναμενομένου κινδύνου πολέμου. Παρόλα απήντησε υπακούων στη βασιλική παραίνεση: **αν θέλει ο βασιλεύς ας δοκιμάσει να με απολύσει και να καλέσει τον Σοφούλη.** Ο βασιλεύς του απήντησε... **δεν τρελλάθηκα...**

Η σκέψη του περί της διαδοχής του άρχισε να εκδηλώνεται ενεργά λίγο μετά την βύθιση της Έλλης στις 15 Αυγούστου, όταν ο πόλεμος της Ελλάδος ήταν πλέον προ των θυρών αλλά αφ' ενός το έργο της προετοιμασίας του στρατού και του λαού είχε επιτελεσθεί, η δε υγεία του Μεταξά είχε αρχίσει να κλονίζεται σοβαρά. Τον Απρίλιο είχε μια σοβαρή γαστρορραγία και τον Ιούνιο του 1940 κατέθεσε την διαθήκη του.

Σημειώνει από τις 3 έως τις 16 Απριλίου. **Δεκατέσσερες μέρες .- Έπεσα άρρωστος Τετάρτη πρωί αιμορραγία εις στόμαχον... Εις όλο αυτό το διάστημα η Γερμανική επιχείρησις κατά της Νορβηγίας... Στις 10 Μαΐου εισβολή Γερμανών εις Ολλανδίαν και Βέλγιον.**

Τα γεγονότα στην Ευρώπη πλέον καλπάζουν και ο ίδιος ενώ σημειώνει ότι αισθάνεται αδυναμία συνεχίζει να μάχεται και να ετοιμάζει την άμυνα.

Στις 17 Μαΐου σημειώνει . **Ετσι είναι το τέλος του ταξιδιού μου.**

Στις 10 Ιουνίου συντάσσει την Διαθήκην του. Στις 15 Αυγούστου ακολουθεί ο τορπιλισμός της Έλλης και οι φοβερές μέρες του Σεπτεμβρίου με την αγωνία της επικείμενης επίθεσης.

Ο Ιωάννης Μεταξάς αναλαμβάνει δυνάμεις και προχωρεί στην υποχρέωσή του προς τον βασιλιά. Πρέπει να εξασφαλίσει την διαδοχή του σε καιρούς δύσκολους αν του συμβεί κάτι πιο σοβαρό. Η μαρτυρία βρίσκεται στα γενικά Αρχεία του Κράτους, και στο αρχείο του Ε.Λ.Ι.Α.

Πότε ο Μεταξάς αντιμετώπισε την κατάργηση του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου και τι πρότεινε;

Κατατεθειμένος στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, στο Ίδρυμα Μποδοσάκη, όπου υπάρχει όλο το Αρχείο του Ιωάννη Μεταξά με τα στοιχεία Κ 065, ανοικτό στο κοινό από το 1970, υπάρχει ο Φάκελλος 10 που επιγράφεται, **Φάκελλος περιέχων χειρόγραφον έκθεσιν «του Μέλλοντος Συντάγματος».** Ο Φακελλος περιέχει μερικές σελίδες χειρόγραφες και ένα μικρό έντυπο με τον τίτλο. ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΜΕΤΑΞΑ.

Στο χειρόγραφο σημείωμα διαβάζουμε. *Το κείμενο υπαγορεύτηκε μέσα στο Γενικό Στρατηγείο, στα υπόγεια του Ξενοδοχείου της Μεγάλης Βρεταννίας, στις 19 Δεκεμβρίου του 1940. Η υπαγόρευση του παρόντος κειμένου έγινε με την παρουσία του καθηγητή του Συνταγματικού Δικαίου Νικόλαου Κούμαρου, που υπογράφει το κείμενο.*

Δηλαδή όταν ο ελληνικός στρατός ήταν πλέον μέσα στο Αλβανικό έδαφος, ένα μήνα μετά την κατάληψη της Κορυτσάς, την 22^α Νοεμβρίου 1940. Ο Νικόλαος Κούμαρος σημειώνει «έλαβα εντολή βάσει τούτων και του Συντάγματος του 1911 να καταρτίσω σχέδιον Συντάγματος, το οποίο θα υπέβαλε (ο Ι. Μεταξάς) προς την Α.Μ. τον Βασιλέα και θα το έθετε εις εφαρμογή ευθύς άμα τη ανακωχή, διότι είχε την ιδέα ότι πολύ σύντομα θα πετάξουμε του Ιταλούς στη θάλασσα».

Στο φάκελλο αυτό υπάρχει επίσης η μαρτυρία του Γεωργίου Μαντζούφα, μετέπειτα καθηγητού του Δικαίου, ο οποίος κληθείς από τον Μεταξά κατά την 23^η Ιανουαρίου 1941, κατά την διάρκεια της ασθένειας του σημείωσε κάποιες διορθώσεις καθ' υπαγόρευση του Μεταξά.

Σχετικά με το «Πολίτευμα» υπάρχει και η εξής άλλη μαρτυρία που προέρχεται από τον Υπουργό Τύπου και Τουρισμού Θεολόγο Νικολούδη. Πρόκειται για μία συνέντευξη που έδωσε δύο μέρες μετά τον θάνατο του Ι. Μεταξά, στην [εφημερίδα «Ανατολή Αλεξάνδρειας»](#) 31.1.1941. Η εφημερίδα ευρίσκεται σήμερα στο Ε.Λ.Ι.Α Αρχείο Θεολόγου Νικολούδη. Στο άρθρο αυτό αναφερόμενος στο έργο του εκλιπόντος Πρωθυπουργού, ο Νικολούδης τον χαρακτήρισε «Μεταρρυθμιστή και συντηρητικό επαναστάτη, κοινωνικό φιλόσοφο, προφήτη κ.λ.π. Στη συνέχεια αναφέρθηκε στο [«Πολίτευμα»](#) λέγοντας τα εξής: ...Μία εβδομάδα προ της επιδόσεως του τελεσίγραφου (σσ. Της 28^{ης} Οκτωβρίου) ενώ επάλαιεν διπλωματικώς με την Ιταλίαν ήλθε και με εύρε στις 8 το πρωί.

«Ήλθα μου είπε να σου πω κάτι το οποίον θα κρατήσεις μυστικόν. Δεν ετοιμάζω στρατόν μόνον δια τον πόλεμον. Απεφάσισα και ετοιμάσα νέον πολίτευμα. Έχω βρεί την βάση. Θα ιδής ότι είναι ένας ευλύγιστος οργανισμός που θα τον συντάξωμεν δίχως φασαρίες και θα θέσωμεν τας βάσεις. Θα ήθελα να ασχοληθείς με το σχέδιον αυτό, να μείνωμεν σύμφωνοι και να το υποβάλω εις τον Βασιλέα... Λίγες μέρες μετά έγινε η επίδοση του ιταλικού τελεσίγραφου την 28^η τα χαράματα από τον πρέσβη Εμ. Γκράτσι στον Ιωάννη Μεταξά και όλες οι σχετικές συζητήσεις και σκέψεις καλύφθηκαν από τα γεγονότα του πολέμου μέχρι την 19^η Δεκεμβρίου.

Το κείμενο αυτό αποτελεί μία σοβαρή μαρτυρία, και μία απάντηση, για το ότι ο Ιωάννης Μεταξάς είχε σκεφθεί την διαδοχή του και μάλιστα με κάποια συγκεκριμένη μορφή πολιτεύματος, το οποίο κατά την κρίση του, θα ήταν το καταλληλότερο για τα ελληνικά πολιτικά δεδομένα. Η κόρη του Λουκία το [τύπωσε το 1945, έτσι φυλάσσεται το κείμενο του Πολιτεύματος και τυπωμένο.](#)

Συμπεράσματα

1. Το πρώτο συμπέρασμα είναι ότι ο Μεταξάς ήταν το πολιτικό πρόσωπο που σεβάστηκε το Κοινοβούλιο, τήρησε το Σύνταγμα και τους νόμους σε όλες τις εποχές, με βασιλευόμενη και αβασίλευτη δημοκρατία. Λειτουργησε σε όλη του τη ζωή ως αξιωματικός, ως άνθρωπος του στρατού αφιερωμένος στην πατρίδα, στον όρκο που είχε δώσει όταν παρέλαβε το ξίφος του. Επέβαλε την δικτατορία ως εκλεγμένος και ως Αρχηγός του Κόμματος των Ελευθεροφρόνων και πρωθυπουργός με 240 ψήφους της Βουλής. Ο τίτλος αντικοινοβουλευτικός όπως τον χαρακτηρίζουν και τον κατηγορούν οι «δημοκράτες» δεν συμβαδίζει με την ιστορία του.

2. Το δεύτερο συμπέρασμα είναι ότι η δικτατορία έγινε με μοναδικό σκοπό την προοπτική του πολέμου. Αν δεν δούμε τον Μεταξά από αυτό το πρίσμα μοιραία οι επόμενες ερμηνείες θα οδηγήσουν σε παράξενες παραμορφώσεις της προσωπικότητάς του και σε αδιέξοδα της ιστοριογραφίας.

Η κατά κοινή ομολογία δυσλειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος, ο κίνδυνος νέου διχασμού, η προοπτική του πολέμου σε συνδυασμό με την εκρηκτική διεθνή κατάσταση, η διάλυση του στρατού, και η αδυναμία της Ελλάδος να προετοιμασθεί υπ' αυτούς τους όρους, ήταν οι παράγοντες που τον οδήγησαν προς το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου. Κατέληξε στην Δικτατορία μπρος στα πολλαπλή αναγκαιότητα του επερχομένου πολέμου.

3. Το τρίτο Συμπέρασμα είναι ότι η καθυστέρηση της αλλαγής του πολιτεύματος

δεν οφείλεται στον Μεταξά αλλά στην εμπόλεμη κατάσταση της Ευρώπης και στις σύνθετες συνθήκες που υπήρχαν διεθνώς, για τις οποίες είχε ζητήσει την άρση των άρθρων του Συντάγματος, και όχι στην επιθυμία του για διαιώνιση του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου, όπως τακτικά κατηγορείται.

4. Το τέταρτο Συμπέρασμα είναι ότι πολίτευμα του της 4^{ης} Αυγούστου δεν ήταν φασιστικό ούτε ο ίδιος φασίστας, γιατί ο φασισμός προϋποθέτει την ύπαρξη πολιτικού κόμματος που επιβάλλει τις αρχές του. Το κόμμα του Μεταξά ήταν ολιγομελές 6 βουλευτές και δεν αναμείχθηκε στα δρώμενα της 4^{ης} Αυγούστου ως κόμμα.

Ο Ιωάννης Μεταξάς ενίσχυσε τον Εθνικισμό των Ελλήνων ως απαραίτητο στοιχείο της ενότητας του ελληνικού λαού, με στοιχεία της κοινής ιστορίας και παράδοσης, κρίνοντας τον αναγκαίο για την ενότητα και την άμυνα, αλλά ούτε καλλιέργησε τον φανατισμό, ούτε επιθετική ήταν η πολιτική του. Τα εξωτερικά χαρακτηριστικά της Ε.Ο.Ν., της οργάνωσης των νέων είχαν σαφή ελληνικό χαρακτήρα τόσο τα σύμβολα όσο και ο χαιρετισμός.

5. Το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου δεν έχει καμία απολύτως σχέση με την δικτατορία των συνταγματαρχών του 1967-1974, που άλλες συνθήκες την γέννησαν, εγκαθιδρύθηκε με στρατιωτική πρωτοβουλία και παράνομη επέμβαση στην πολιτική ζωή της χώρας, και μάλιστα σε ειρηνικές εποχές. Κατέληξε στην δικτατορία του Ιωαννίδη στην καταστροφή και τραγωδία της Κύπρου και του κυπριακού ελληνισμού. Κάθε σύγκριση είναι εκτός πραγματικότητας και οδηγεί σε λάθος ιστορικά συμπεράσματα.

6. Ο Τρίτος Ελληνικός Πολιτισμός στον οποίον αναφερόταν ο Μεταξάς, ότι θα προκύψει, δεν ήταν βέβαια οι παρελάσεις και οι παραστάσεις στο Στάδιο, όπως ειρωνικά αναφέρεται από διάφορους αδαείς.

Το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου αλλά και ο ίδιος ο Μεταξάς ως άνθρωπος των γραμμάτων και λάτρης των τεχνών, ενίσχυσε την κάθε καλλιτεχνική δημιουργία και εκδήλωση, θεατρική, μουσική και εικαστική, όπως μαρτυρεί όλος ο καλλιτεχνικός κόσμος της εποχής εκείνης, που έζησε κυριολεκτικά χρυσές μέρες. Αυτός ήταν ο τρόπος που ενίσχυε τον πολιτισμό, που ο ίδιος αλλά και ολοκληρη η γενιά του μεσοπολέμου, έβλεπε ως τον συνδυασμό των τριών πολιτισμών που είχαν προηγηθεί, τον αρχαίο τον Βυζαντινό και τον λαϊκό. Έργα αυτού του πολιτισμού που άνθησε και τότε και αργότερα χαιρόμαστε σήμερα, όπως τη ζωγραφική του Εγγονόπουλου, Γκίκα, Παρθένη, Κόντογλου Τσαρούχη, τη μουσική του Χατζηδάκη και του Θεοδωράκη κ.α. Ας μην ξεχνάμε ότι επί Μεταξά δημιουργήθηκε το θέατρο του Λυκαβηττού, έγιναν πρώτη φορά παραστάσεις αρχαίου δράματος στο Ηρώδειο και στην Επίδαυρο, έγινε η πρώτη Πανελλήνια Έκθεση ζωγραφικής στο Ζάππειο, δημιουργήθηκε η συλλογή έργων του Δήμου Αθηναίων, κατασκευάστηκε το Αρμα Θέσπιδος από τον Κωνσταντίνο Δοξιάδη και άλλα πολλά που αποτελούν θέμα μιας επόμενης ομιλίας.

Και επειδή ο λόγος είναι για τον πολιτισμό, θα κλείσω την ομιλία διαβάζοντας μία στροφή από το ποίημα που έγραψε ο Αιμίλιος Βεάκης, αφιερωμένο στο Ιωάννη Μεταξά, αμέσως μετά το θάνατό του, και τυπώθηκε στο τεύχος 340, ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ, 15 Φεβρουαρίου 1941. Το ποίημα επιγράφεται:

«Θρήνοι και κλάψες όχι στη θανή σου».

**Ακόμα και στις ύστερες στιγμές σου,
Στην ύστατη που σε φωτούσε αχτίδα,
Δε νοιάστηκες για σένα. Οι Έλληνές σου
Στερνή σου ανάσα και στερνή σου ελπίδα**

ΘΡΗΝΟΙ ΚΑΙ ΚΛΑΨΕΣ ΟΧΙ, ΣΤΗ ΘΑΝΗ ΣΟΥ

Θρήνοι και κλάψες ὄχι, στὴ θανή σου.
Νίκης πολεμικά μονάχα θούρια!
Μέσα μας παιᾶνες θ' ἀντηχᾶ ἡ φωνή σου,
φερούγισμα καινούριο, ὄρμη καινούρια.

Ὁ θάνατός σου ἐσφράγισε τὴ Νίκη
μὲ φωτεινὴ ἀκατάλυτη σφραγίδα.
Μεσημεριοῦ λαμπράδα ἢ ἀμφιλύκη!
Κ' εἰν' ἔργο πιά τὸ ποῦ ἦταν πρὶν ἐλπίδα.

Στὴ σκοτεινιά δὲν ἔσβυσε τὸ φῶς σου.
Ὅραμα φωτεινὸ μπροστά σου ἀπλώθη:
Θρίαμβος τῶν ὄπλων — νίκη! — ὁ στοχασμός σου,
φυλῆς ἀναστημένης αἰώνιος πόθος.

Ἀκόμα καὶ στὶς ὕστερες στιγμὲς σου,
στὴν ὕστατη ποῦ σὲ φωτοῦσε ἀχτίδα,
δὲ νοιάστηκες γιὰ σένα. Οἱ Ἕλληνές σου
στερνὴ σου ἀνάσα καὶ στερνὴ σου ἐλπίδα.

Ἔργο σου νικηφόρο νὰ κορώσεις
τὴν ἐθνικὴ ψυχὴ, πυρὴ λαμπάδα,
καὶ στὶς μελλούμενες γενιὲς νὰ δώσεις
ἀσύγκριτη μιὰ δοξασμένη Ἑλλάδα.

Θρήνοι καὶ κλάψες γιὰ τὸ θάνατό σου
δὲ στέκουν, ὄχι, ἐσὲ δὲ σοῦ ταιριάζουν.
Θούρια μονάχα ὁ νικητὴς στρατός σου
καὶ τοῦ λαοῦ τὰ πλήθη ἄς ἀλαλάζουν!

ΑΙΜΙΛΙΟΣ ΒΕΑΚΗΣ

